

DE BOER, Minne Gerben. 'Vier kleine voorzetsels'. Hoofdstuk 8 van *Woordstudies II*. ITALIANISTICA ULTRAIECTINA 6. Utrecht: Igitur, Utrecht Publishing & Archiving Services, 2010. ISBN 978-90-6701-029-0. 121-148.

SAMENVATTING

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van vier Italiaanse voorzetsels die net buiten de acht frequentste vallen, namelijk *contro*, *lungo*, *oltre* en *verso*. De beschrijving is uitgevoerd op grond van het materiaal uit een corpus.

RIASSUNTO

In questo capitolo si fa una descrizione di quattro preposizioni italiane immediatamente successive al gruppo delle otto più frequenti, cioè *contro*, *lungo*, *oltre* e *verso*. La descrizione è stata fatta in base al materiale di un corpus.

SUMMARY

In this chapter the author presents a description of four Italian prepositions immediately outside the group of the eight most frequent prepositions: *contro*, *lungo*, *oltre* and *verso*. The description has been made on the basis of a corpus.

KEY-WORDS

Italian prepositions: *contro*, *lungo*, *oltre*, *verso*

© Minne G. de Boer

De bundel *Woordstudies II* vormt het zesde deel van de reeks ITALIANISTICA ULTRAIECTINA. STUDIES IN ITALIAN LANGUAGE AND CULTURE, uitgegeven door Igitur, Utrecht Publishing & Archiving Services, ISSN 1874-9577 (<http://www.italianisticaultraiectina.org>).

8. VIER KLEINE VOORZETSELS

DEEL 1: HET VOORZETSEL *CONTRO*¹

Syntaxis

De 72 voorbeelden van het invariabele voorzetsel *contro* kennen de volgende distributie:

- 55x [___ NP]
- 14x [___ di ProPers]
- 3x [CL(+dat) ___]

Een voorbeeld van de context +NP:

- (1) punta il fucile contro la folla 'hij richt zijn geweer op de menigte'

Een voorbeeld van de context + *di* + persoonlijke voornaamwoord:

- (2) punta il fucile contro di noi 'hij richt zijn geweer op ons' (met nadruk op *ons*)

Een voorbeeld van de context + datief-clitic:

- (3) ci punta il fucile contro 'hij richt zijn geweer op ons' (zonder nadruk op *ons*)

Van deze laatste constructie hebben we een voorbeeld in ons corpus:

- (4) Cio 68.29 puntandomela contro 'hem (de revolver) op mij richtend'

Uitgesloten constructies zijn:

- (5) *punta il fucile contro della folla/contro alla folla
- (6) *punta il fucile contro noi/contro a noi
- (7) *le_i punta il fucile contro la folla_i

Deze uitsluitingen kunnen worden verklaard door het feit dat de drie constructies in complementaire distributie zijn. Dat kunnen we weergeven door het aannemen van een selectiekader:

contro [+ ___ NP]

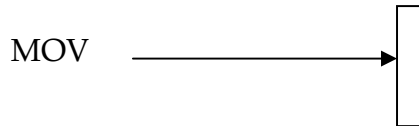
¹ Deze tekst uit juli 1984 was gebaseerd op de 72 voorkomens van *contro* in *La Ciociara* van Moravia, waarbij op 11 augustus 1984 nog de voorbeelden uit *Il sentiero dei nidi di ragno* van Calvino en *Ferrovie locale* van Cassola zijn gevoegd. In 2006 is de tekst aangepast met enkele controles via Google. Hij bevat enkele contrastieve opmerkingen, maar is in principe eentalig opgezet.

en twee locale syntactische regels, namelijk:

$\emptyset \square$ di/contro ___ [+ProPers]
 $\emptyset \square$ [+dat]/ CLIT ... contro
[-]

Basisbetekenis

De basisbetekenis is een beweging, onderbroken door een obstakel. Zie Figuur 1:

Figuur 1

In tegenstelling tot wat er bij *a* en *verso* gebeurt moet het obstakel (dat wil zeggen het DOEL van de beweging) een volume zijn. Men zou kunnen zeggen dat het idee van obstakel van deze conditie af te leiden is.

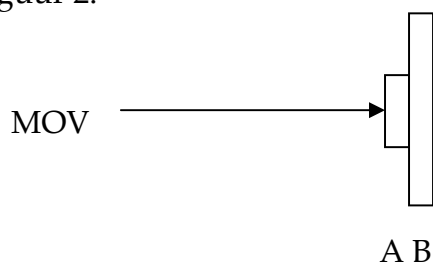
Een typisch voorbeeld is:

(8) Cio 40.4 (i cani) pisciavano contro i muri 'de honden pisten tegen de muren'

Het werkwoord geeft bij voorkeur een heftige beweging aan, zoals *buttare*, *lanciare*, *avventare*, *scagliare* (allemaal synoniemen van 'gooien').

Afgeleide betekenissen

Van deze betekenis komt men tot de statische betekenis, die beschouwd kan worden als het resultaat van een beweging, dus de aanwezigheid van een lichaam A dat aan een ander lichaam B grenst na een beweging vanaf een niet gepreciseerd beginpunt. Zie Figuur 2:

Figuur 2

In deze betekenis ontbreekt de heftigheid van de beweging. Vaak is *contro* afhankelijk van het deelwoord van een werkwoord dat een houding aangeeft, zoals *appoggiato* 'geleund', *accovacciato* 'gehurkt', *raggomitolato* en *acciambellato* (beide 'opgerold').

We kunnen het verband tussen de beide betekenissen zien in de volgende twee voorbeelden uit ons corpus:

- (9) Cio 351.19 mi batté la testa contro il pavimento 'hij sloeg mijn hoofd tegen de vloer'
 (10) Cio 350.35 mi teneva la testa a terra contro il pavimento 'hij hield mijn hoofd naar beneden tegen de vloer'

Als we figuur 2 draaien komen we tot het idee van een voorwerp A gelegen tegen een achtergrond B. Een duidelijk voorbeeld van deze situatie is:

- (11) Cio 284.3 (la) cima del monte stagliata contro il cielo azzurro
 'de top van de berg afgetekend (= die zich aftekende) tegen de blauwe hemel'

Een ander voorbeeld, dat een (langzame) beweging tegen een achtergrond (en niet tegen een obstakel) betreft, is:

- (12) Cio 81.7 certi alberi che crescono contro un muro 'bomen die langs een muur groeien'

In abstracte zin geeft *contro* een psychologische beweging ('gemoedsbeweging') in de richting van een tegenstander. De typische gevallen zijn haat en strijd.

Voorbeelden van haat:

- (13) un odio forte contro la guerra 'een grote haat tegen de oorlog'
 (14) una ruggine contro l'Italia 'ergernis (lett. 'roest') gericht tegen Italië'
 (15) le sue furie contro i preti e contro la religione 'zijn woedeuitbarstingen tegen de priesters en de godsdienst'
 (16) la sua sfuriata contro i preti 'zijn uitval tegen de priesters'
 (17) rivolse la sua furia contro l'amico 'hij richtte zijn woede op zijn vriend'
 (18) la rivolta di lei contro la forza che ... 'haar opstand tegen de kracht die ...'
 (19) ci saremmo rivoltati contro i tedeschi 'wij zouden in opstand komen tegen de Duitsers'
 (20) ora si rivoltava contro di me 'nu rebelleerde hij tegen mij'

Voorbeelden van de strijd:

- (21) una battaglia contro i turchi 'een strijd tegen de Turken'
 (22) una rappresaglia contro gli italiani 'een represaille tegen de Italianen'
 (23) una [...] offensiva contro i tedeschi 'een [...] offensief tegen de Duitsers'
 (24) dibattersi contro di lui 'zich verzetten tegen hem'

Er zijn twee speciale gevallen:

a) de abstracte beweging wordt verzwegen:

- (25) i suoi discorsi contro la religione 'zijn betogen tegen de godsdienst'
 (26) (perdite), mai contro altre truppe, bensì contro i cannoni '(verliezen), nooit tegen andere troepen, maar wel tegen de kanonnen'

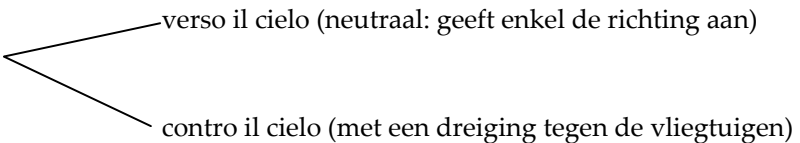
b) de beweging is een verdedigende handeling:

- (27) Cio 103.17 fare ... gli scongiuri contro la jettatura 'bezweringen uitvoeren tegen het boze oog'
 (Engelse vertaling: 'mental conjurations against the evil eye')
 (28) Cio 245.13 Questo ... non basterebbe contro una bomba 'dit zou niet helpen tegen een bom'

Als de beweging extensie (uitgestrektheid) wordt hebben we enkele voorbeelden met *puntare*:

- (29) *puntare il fucile/la pistola/il cannone contro qualcuno/il cielo*
'het geweer/het pistool/het kanon richten tegen iemand/tegen de hemel'

Hier is het verschil met *verso* minimaal, al lijkt het me dat *contro* het accent legt op de vijandige bedoeling. Vergelijk:

- (30) *puntare il cannone*

Misschien is van deze laatste betekenis het idee van 'niet-conform met', 'tegenstrijdig aan' afgeleid, waarvan ons corpus twee voorbeelden heeft:

- (31) Cio 318.13 *quello che era accaduto fin'allora (era) contro natura* 'wat er tot dusver gebeurd was was tegen de natuur (= onnatuurlijk)'
(32) Cio 111.29 *contro la mia volontà* 'tegen mijn wil'

Op te merken valt verder dat Cio 318.13 het tweede voorbeeld is van een uitdrukking zonder lidwoord en dat deze uitdrukking in de tekst zelf gelijkgesteld wordt aan een adjectief: *naturale* wordt geplaatst tegenover *contro natura*.

Deze opmerkingen voltooien de verklaring van de gevallen uit het corpus. Ik wil hier echter aan toevoegen dat de discussie, die gebaseerd was op een beweging tegen een volume, weinig aandacht schenkt aan een tweede leidende idee, namelijk dat de beide objecten autonoom zijn. Het tweede voorwerp is niet slechts een plaatsaanduiding, maar ook een voorwerp voorzien van fysieke of morele eigenschappen, en dit leidt tot de idee van tegenstander. Op het eerste gezicht is deze tweede gedachte niet aanwezig in een uitdrukking als *stringere contro* 'aandrukken tegen', omdat er geen vijandigheid ligt in de klembeweging. Maar als we de volgende twee zinnen vergelijken zien we de tegenstelling tussen plaatsbepaling en autonoom object weer verschijnen:

- (33) *lei strinse la figlia al petto* 'zij drukte haar dochter aan haar borst'
(34) *lei strinse la figlia contro il petto* 'zij drukte haar dochter tegen haar borst/tegen zich aan'

Contrastieve aspecten

Het Italiaanse *contro* komt op zeer homogene wijze overeen met het Engelse *against*, dat voorkomt in de vertaling van haast alle voorbeelden. Het enige type dat deze vertaling niet lijkt te accepteren is het type *puntare contro*, dat over het algemeen wordt weergegeven met *to point at*. Maar we kunnen vaststellen dat dit niet echt een vertaalequivalent is van *puntare contro*, maar eerder van *puntare verso*, en dat bijge-

volg het idee van vijandigheid in het Engels in deze constructie niet weergegeven kan worden.

In het Nederlands hebben we haast altijd *tegen*, met uitzondering van de gevallen van het statische *contro* indien de NP menselijk is. In die gevallen moet *aan* toegevoegd worden. Vergelijk:

- (35) ze drukte haar dochtertje tegen haar borst
 (36) ze drukte haar dochtertje tegen zich aan/*tegen zich

De Romaanse talen komen goed overeen met het Italiaans, zoals we zien bij het Franse *contre* en het Spaanse *contra*. De enige gevallen waarin in Katerinov 1983 het Italiaans en het Spaans niet parallel lopen – als we even afzien van het gebruik van *di* voor het persoonlijk voornaamwoord – zijn vervangingen van *contro* door *a*. Maar deze lijken niet noodzakelijk te zijn, afgaande op het materiaal van La Ciociara, vergelijk:

- (37) una silla apoyada contra el muro ‘una sedia appoggiata contro (maar ook *a*) il muro; een stoel die tegen de muur geleund staat’
 (38) Lo estrechó contra su pecho ‘Lo strinse al petto; ze drukte hem tegen haar borst’

Maar misschien hebben we hier eerder een Spaans probleem dan een Italiaans.

Uitbreiding van het corpus

Ik heb ook de gegevens van *Ferrovía locale* (Cassola) en van *Il sentiero dei nidi di ragno* (Calvino) verzameld. De getallen worden dan:

	Cio	FL	SNR	Totaal
[+ ___ NP]	55	10	34	99
[+___ProPers]	14	1	12	27
[+ CL(dat) ___]	3	1	5	9
[v + ___]	–	–	2	2
Totaal	72	12	53	137

Op het eerste gezicht lijkt het dat we hier een voorbeeld hebben van *contro a* NP, in tegenstelling tot wat hierboven gezegd is. Het voorbeeld is SNR 132.19, dat we kunnen contrasteren met SNR 94.33, waar we een datief clitic hebben in plaats van de combinatie *a* + NP.

- (39) SNR 132.19 con solo una regola indistinta di dar contro a qualcosa ‘met alleen een vage regel om ergens tegenaan te schoppen’
 (40) SNR 94.33 i commissari gli danno contro: troscista ‘de commissarissen schelden hem op hun beurt uit voor trotskist’

Deze voorbeelden kunnen afgezet worden tegen het volgende paradigma:

- (41) voltarsi contro qualcuno (=NP)

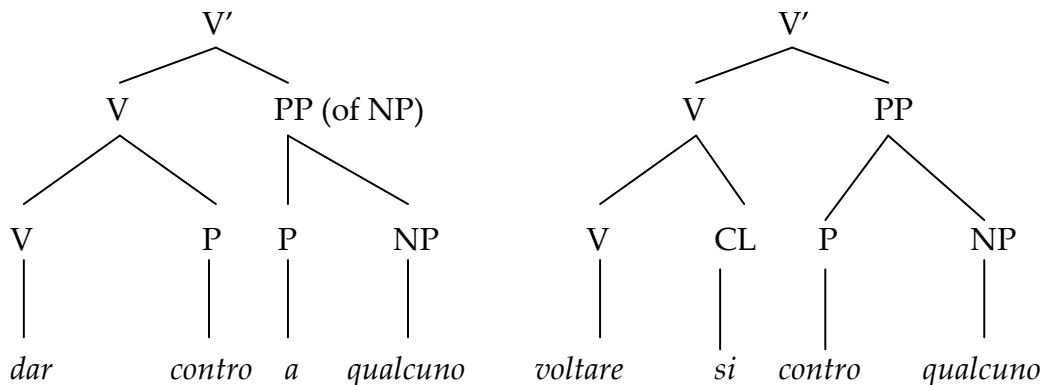
voltarsi contro di loro (= di Pro)
 voltarglisi contro (= dat)

Documentatie:

- (42) SNR 157.26 tutti gli uomini si rivoltano contro di lui e contra la bestia 'alle mannen komen in verzet tegen hem en tegen het dier'
 (43) SNR 162.27 Il Dritto gli si volta contro 'de Dritto draait zich naar hem om'

De uitleg van de voorbeelden met *dar contro* is eenvoudig als men *dar contro* als een complex werkwoord beschouwd dat de datief regeert.²

In schema:

We voorspellen op deze manier dat we met een persoonlijk voornaamwoord de volgende zin krijgen, ook al hebben we geen voorbeelden in ons corpus.

- (44) una voglia indistinta di dar contro a lui/*di lui 'een vaag verlangen om verzet tegen hem te bieden'

DEEL 2: HET VOORZETSEL *LUNGO*

Morfologische aspecten

Dit voorzetsel wordt wel oneigenlijk (*preposizione impropria*) genoemd, bijvoorbeeld in de Garzanti, wat in dit geval betekent dat het voorzetsel afgeleid is. De basis is het adjectief *lungo* 'lang'; het voorzetsel is via conversie (ook wel nulafleiding genoemd) afgeleid van de mannelijke vorm van het bijvoeglijke naamwoord, maar waarschijnlijk met het homonieme substantief als tussenstap. Daaruit valt af te leiden dat het voorzetsel formeel gemotiveerd is; het vindt dan ook tegenhangers in andere talen, onafhankelijk van de fonologische vorm van het adjectief. Vergelijk in het Engels *a-long*, het Nederlandse *lang-s*, Frans *le long de*, Portugees *ao longo de*, Roemeens *de-a lungul* (+genitief), Spaans *a lo largo de*. Meestal gaat men dus van het substantief uit, met daarbij al of niet een lidwoord en een voorzetsel of een andere

² Voor een voorbeeld van internet: *Per una volta che qualcuno parla chiaro (magari non volendo) tutti gli danno contro* 'Als er één keer iemand duidelijke taal spreekt (ook al wil hij dat niet eens) dan krijgt hij de hele meute over zich heen'.

casusaanduiders. Eenzelfde afleiding van een substantief vindt men in het Italiaans bij *via*.

NB In de oude taal bestond de vorm *lungnesso*. Dit is nu een dode vorm. Het voorbeeld van D'Annunzio dat in de woordenboeken geciteerd wordt, is een duidelijk archaïsme.

Frequentie

Er zijn 15 voorkomens in *La Ciociara* en één in de *Gattopardo*. Het is dus niet erg frequent. We kunnen ons afvragen of er in de *Gattopardo* concurrerende vormen zijn of dat de lage frequentie van de aard van de tekst afhangt.

Syntaxis

De enige mogelijke constructie is:

- (1) [lungo NP]_{PP}

Het weglaten van de NP is niet mogelijk, vergelijk:

- (2) *La strada era deserta quando siamo passati *lungo*
'de weg was verlaten toen we *langs kwamen'

Hierin gedraagt *lungo* zich anders dan *davanti*.

Er zijn geen andere complementen en zelfs geen *di*-insertie:

- (3) *lungo del fiume 'langs de rivier'

Het lijkt ook niet goed mogelijk om het lidwoord te verwijderen, vergelijk:

- (4) * *siamo passati lungo mare (lungo Tevere)* 'we zijn langs zee (langs de Tiber) gegaan'³

Verder is het ook niet duidelijk wat er gebeurt als de NP een voornaamwoord is. Ik heb de indruk dat men dat soort gevallen probeert te vermijden. Met een beetje goede wil kunnen we echter zinnen formuleren die ons hier kunnen helpen, zoals:

- (5) *quando stavo disteso sull'erba, una colonna di formiche passava *lungo me/*lungo di me*
'toen ik in het gras lag liep er een colonne mieren langs me'
(6) *durante la parata il generale passava *lungo noi* 'tijdens de parade liep de generaal langs ons'

In deze gevallen is wel *davanti a* mogelijk.

Bij Dante waren de laatste twee constructies wel mogelijk:

- (7) *lungnesso mare* (Purg 2.10)
(8) *lungnesso me* (Purg 19.27)

---

³ De Pizzeria Lungo Mare te Vlissingen moet een spelfout zijn (genoteerd in 2006). Uiteraard bestaat wel het substantief *il lungomare* 'de kade'.

Het is ook niet mogelijk om het relatieve pronomen *cui* te gebruiken:

(9) *la strada lungo la quale/*lungo cui siamo passati* 'de weg waarlangs we zijn gekomen'

Wel bestaat er een samengesteld woord *lungomare* (met de woordfamilie *lungofiume, lungotevere, lungarno, lungopò*). Dit type is ontleedbaar als [P+N]_N. Deze samenstellingen bevatten geen lidwoord.

Betekenis

De basisbetekenis (oftewel de prototypische betekenis) kan geïllustreerd worden met de volgende voorbeelden:

(10a) *gli alberi lungo la strada* 'de bomen langs de weg'

(10b) *la strada lungo gli alberi* 'de weg langs de bomen'

[*lungo NP*]_{PP} duidt een Pad X aan, parallel (in de lengte) aan het Pad Y, dat door de NP wordt aangeduid, en daarmee in onmiddellijk contact. De relatie die door *lungo* wordt uitgedrukt is symmetrisch:

(11) $x \text{ LUNGO } y \equiv y \text{ LUNGO } x$

In (10a) wordt het pad *y* aangeduid door een substantief dat deel uitmaakt van het semantische veld der paden. In mijn corpus (*La Ciociara*) heb ik 3x *la strada* 'de weg', 1x *la strada maestra* 'de hoofdweg', 3x *la macera* 'bergweggetje', 1x *i monti* 'de bergen', 1x *i fianchi dei monti* 'de berghellingen', 1x *il pendio* 'de helling', 1x *la valle* 'het dal', 1x *un ruscelletto* 'een beekje', 1x *un torrentino* 'een bergstroompje' en 1x *la marina* 'de kust' (in totaal 14x).

In (10b) hebben we een Pad dat gedefinieerd wordt door middel van losse punten waar het langs gaat.

__x__x__x__x__

In het corpus hebben we één voorbeeld van deze constructie, waarin *lungo* gevolgd wordt door *i grandi platani* 'de grote platanen'.

Het directe contact houdt in dat er geen obstakel tussen *x* en *y* kan zijn: *la strada lungo la diga* (dus aan de binnenkant van de dijk) is niet identiek met *la strada lungo il mare*. Soms is er complete identiteit tussen *x* en *y* zoals in:

(12) *ce ne andammo lungo la strada maestra* 'wij gingen weg over de rijweg'

waarin *lungo* op de rijweg is en niet ernaast. Ik stel voor dit te beschouwen als een uitbreiding van de basisbetekenis. De DFD geeft een ander voorbeeld:

(13) *grossi lagrimoni gli scendevano lungo le gote (= attraverso le gote, nelle gote)* 'dikke tranen biggelden over zijn wangen'

Hier zijn *attraverso* 'dwars over' en *in* 'op' synoniemen van *lungo*.

In voorbeeld (14), dat uit de Zingarelli komt zien we verplaatsing van de lengte-as:

(14) *calarsi lungo il muro* 'zich laten zakken langs de muur'

Hier is de beweging van boven naar beneden, in tegenstelling tot in (15):

(15) *avanzare lungo il muro* 'voortuitkomen langs de muur'

De constructie [*lungo NP*]_N kan in alle gevallen gebruikt worden waar het Pad aangeduid wordt, dus met werkwoorden van beweging (met een pad), maar ook met werkwoorden van rust: in dat geval wordt het Pad tot een Extensie, dat wil zeggen volgens de formules van Jackendoff: (GO_{Posit} → GO_{Extent}).

De woordenboeken geven ook een temporele betekenis. De voorbeelden zijn:

A (16) *lungo il viaggio* (Ga)

(17) *lungo il percorso* (Ga)

(18) *lungo il viaggio di ritorno* (Zi)

(19) *hai incontrato qualcuno lungo la strada* (DFD)

(20) *lungo tutto il viaggio se ne stette zitto in un angolo* (DFD)

B (21) *lungo il corso degli anni* (Rizz), *dei secoli* (DFD)

(22) *lungo tutto il Medio Evo* (Zi)

In de A gevallen geeft de NP voorafgegaan door *lungo* een gebeurtenis weer (in (19) staat *lungo la strada* gelijk met *cammin facendo*, niet met de ruimtelijke uitdrukking *in mezzo alla strada*); in de B gevallen duidt de NP, voorafgegaan door *lungo*, een tijdsverloop aan.

In deze beide gevallen is *lungo* synoniem met *durante*.

Contrastieve aspecten

In de meeste talen bestaat er een voorzetsel dat afgeleid is van het adjectief dat 'lang' betekent om de basisbetekenis (10) aan te duiden. Deze voorzetsels noem ik de equivalenten van *lungo*: Engels *along*, Nederlands *langs*, Frans *le long de*. De talen verschillen in de afgeleide betekenissen:

a) In het Nederlands ontbreekt de mogelijkheid dat *x* en *y* identiek zijn:

(23) *de boot vaart langs de rivier

Deze zin is onmogelijk in de zin van 'op de rivier'; hij is wel mogelijk in de zin van 'via'.

b) In het Nederlands ontbreekt de tijdsbetekenis, vergelijk:

(24) *lungo i secoli* = '*langs de eeuwen', maar ok: 'door de eeuwen heen'

c) In het Italiaans moet het pad aangegeven worden door meer voorwerpen; in het Nederlands volstaat een enkel voorwerp. Vergelijk:

(25) ik ga even langs de bakker '*passo lungo il fornaio', maar ok 'passo dal fornaio'

Bovendien zijn er syntactische verschillen (vergelijk 'Ik kom nog wel langs', dat geen Italiaans equivalent heeft).

Literatuur

Er bestaan nog niet veel studies over dit voorzetsel. Leech wijdt een voetnoot (1969: 185, n. e) aan het contrast tussen *across* en *along*, voor een betekenis die in het Italiaans niet bestaat:

(26) He lives along the road '*abita lungo la strada' (maar OK 'abita più lontano lungo la strada')

Hij legt de nadruk op de lengte-as: indien het referentievoorzetsel tweedimensionaal is moet er een duidelijke hoofdas (*primary axis*) zijn.

Bennett definieert *along* als 'Path on the length of the road', waar lengte van een object wil zeggen 'een deel van de omringende ruimte die in dezelfde richting loopt als de voornaamste horizontale as'. Deze definitie is niet van toepassing op het voorbeeld *calarsi lungo il muro*.

DEEL 3 HET VOORZETSEL *OLTRE*

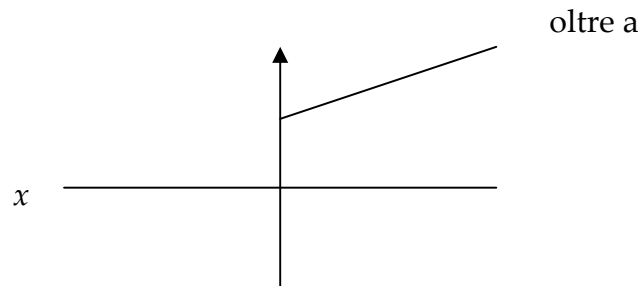
Het voorzetsel *oltre* heeft een betrekkelijk lage frequentie; het totaal dat ik gevonden heb is 41x (op plusminus 300.000 woorden, dus 0,01%). Dit is op de volgende wijze over de teksten verdeeld:

Ciociara	21x
Gattopardo	8x
Ferrovia locale	8x
<u>Sentiero dei nidi di ragno</u>	<u>4x</u>
Totaal	41x

Er kunnen drie duidelijk verschillende betekenissen onderscheiden worden, terwijl de syntactische situatie nogal complex is.

Semantiek

1) De eerste betekenis is de locale. Ik geef hem weer in Figuur 1:

Figuur 1

OLTRE(x) geeft dat gedeelte van een pad weer dat een bepaalde referentieplaats x overschrijdt. Het begin van het pad moet uit de context afgeleid worden en geeft vaak, maar niet altijd, de positie van de waarnemer aan. Deze betekenis, die ik beschouw als de basisbetekenis, correspondeert met de basisbetekenis van het Engelse *beyond* en het Latijnse *trans*.

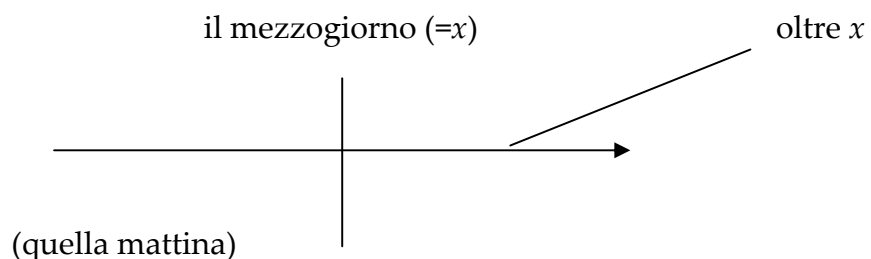
Zoals altijd kan het pad zowel een beweging als een extensie uitdrukken. Voorbeeld (1) illustreert de beweging, voorbeeld (2) de extensie.

- (1) Cio 75.13 Feci appena in tempo ad afferrare Rosetta per il braccio e a gettarmi con lei oltre il fossato 'ik kon nog net Rosetta bij haar arm pakken en me met haar aan de overkant van de sloot (op de grond) werpen'
- (2) Cio 77.3 a destra c'era un ponte [...] e, oltre il ponte, una casetta bianca 'rechts was een brug [...] en voorbij de brug een wit huisje'

2) Van de eerste betekenis gaat men zonder problemen over tot de temporele betekenis, zie voorbeeld (3):

- (3) Cio 224.20 Così, quella mattina, continuammo a dormire sodo oltre il mezzogiorno 'Zo bleven we die ochtend stevig doorslapen tot na twaalfen'

De grafische weergave van deze betekenis zien we in Figuur 2:⁴

Figuur 2

⁴ Ten opzichte van de ruimtelijke betekenis heb ik de pijl 90° gedraaid, om aan te sluiten bij de traditionele weergave van de tijd als een horizontale pijl van links naar rechts.

Hier geeft de pijl de duur van de handeling ‘slapen’ aan, waarvan ons opnieuw dat gedeelte interesseert dat het referentiemoment, namelijk *mezzogiorno*, overschrijdt.

Als men de duur van de handeling ziet als een pad in de tijd, is de betekenis identiek aan de ruimtelijke en sluiten de beide betekenissen bij elkaar aan door middel van de gebruikelijke redundantieregel:⁵

[RUIMTE] → [TIJD]

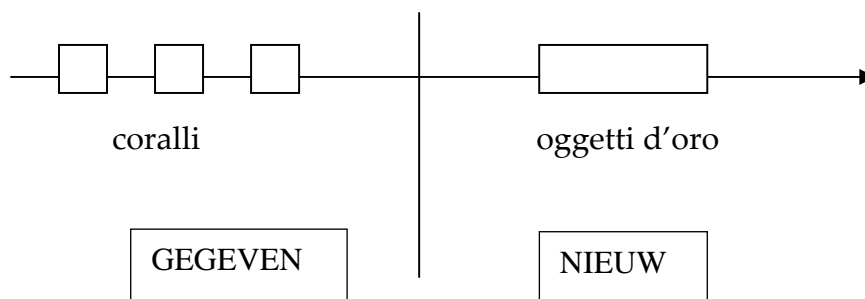
3) De derde betekenis is aanwezig in een serie voorbeelden die beantwoorden aan het schema:

oltre (a) X anche Y (‘behalve x ook y’)

Een duidelijk voorbeeld is (4):

(4) Cio 6.4 Oltre i coralli ci avevo alcuni oggetti d’oro ‘behalve de koralen had ik ook enkele gouden voorwerpen’

Hier vormen *i coralli* het bekende element, dat inderdaad ook al eerder in de tekst vermeld was. De *oggetti d’oro* vormen het nieuwe element dat in de zin meegedeeld wordt. Deze betekenis is een abstracte ontwikkeling van het eerder vermelde ruimtelijke pad. Zie Figuur 3:

Figuur 3

Hier gaat een abstract pad eerst door de bekende voorwerpen, daarna overschrijdt het de demarcatielijn om ten slotte aan te komen bij de nieuwe voorwerpen, die dat gedeelte van het pad vormen waarop onze aandacht gericht is.

⁵ Terwijl in de eerste fase van de generatieve theorie de basiswoorden (bijvoorbeeld *vendere* ‘verkopen’) in het lexicon gegenereerd worden en de afgeleide vormen (zoals *vendita* ‘verkoop’) daarvan afgeleid worden via transformationele regels, worden in de fase die volgt op *Remarks on Nominalization* (Chomsky 1972) beide vormen in het lexicon gegenereerd en wordt het verband tussen beide uitgedrukt door een lexicale redundantieregel. Jackendoff breidt deze zienswijze uit om een verband te leggen met de afzonderlijke deelbetekenissen van de woorden onderling. Hier is de redundantieregel die ruimte en tijd verbindt erg algemeen, maar niet automatisch; het hangt van het lexicon af of de temporele betekenis aanwezig is.

In de meeste voorbeelden gaat het zinsdeel dat *oltre* bevat vooraf, maar het tegendeel is ook mogelijk, zoals in het schema:

Y *oltre* (a) X

Zin (4) zou vervangen kunnen worden door (5), dat aan dit schema beantwoordt:

(5) Avevo alcuni oggetti d'oro *oltre* (a) i coralli

Deze betekenis correspondeert met een van de betekenissen van het Nederlandse *behalve* (het 'inclusieve' *behalve*). Ik zal deze betekenis de aanvullende betekenis (*sensu additivo*) van *oltre* noemen.

Syntaxis

Te oordelen naar de voorbeelden in mijn corpus kan de syntactische situatie van *oltre* als volgt samengevat worden:

Indien *oltre* een ruimtelijke of temporele betekenis heeft zijn er twee mogelijkheden:

1) *oltre* regeert een NP. Voorbeeld: *passo oltre la casa* 'ik ga voorbij het huis'.

2) *oltre* is intransitief. Voorbeeld: *passo oltre* 'ik ga voorbij'.

Indien daarentegen *oltre* de hierboven onder 3) beschreven aanvullende betekenis heeft zijn er verschillende constructies mogelijk:

1) *oltre* regeert een NP. Voorbeeld: *oltre te ha visto anche gli altri* 'behalve jou heeft hij ook de anderen gezien';

2) *oltre* regeert a + NP. Voorbeeld: *oltre a te ha visto anche gli altri* (dezelfde betekenis als 1));

3) *oltre* regeert a + VP. Voorbeeld: *oltre a mangiar bene ho anche fatto delle gite* 'behalve dat ik lekker heb gegeten heb ik ook uitstapjes gemaakt'

4) *oltre* regeert *che* S (of *che* met andere zinsdelen). Voorbeeld: *oltre che per te sono anche venuto per mia madre* 'behalve voor jou ben ik ook voor mijn moeder gekomen'.

In deze betekenis vinden we niet een intransitief *oltre* omdat er een contrast geïmpliceerd wordt. In alle gevallen is het verder onmogelijk om *di* voor het persoonlijk voornaamwoord te zetten: **sono passato oltre di loro* 'ik ben hen voorbij gegaan'; **oltre di te c'era anche Paolo* 'behalve jou was ook Paolo aanwezig'.

Mijn corpus bevat 16 gevallen van *oltre* NP, waarvan er een voorkomt in de combinatie *oltre tutto* 'voor alles', dat ik hier buiten beschouwing zal laten. Van de resterende 15 slaan er 9 op de ruimte, 2 op de tijd en hebben er 4 de aanvullende betekenis. De gekozen NP's zijn:

1) voor de ruimtelijke betekenis: *il cancello* 'het hek', *quel canneto* 'dat rietveld', *le colline* 'de heuvels', *il fossato* 'de sloot', *il muro* 'de muur', *il muro del giardino* 'de tuinmuur', *la pianura* 'de vlakte', *il ponte* 'de brug', *il portone di casa* 'de buitendeur'.

2) voor de temporele betekenis: *il mezzogiorno*, 'het middaguur', *l'orario* 'het vertrek-uur (letterlijk 'de dienstregeling').

- (6) FL 150.1 Si tratteneva qualche minuto oltre l'orario (sc. il treno) 'hij (de trein) bleef enkele minuten langer stilstaan dan de dienstregeling (voorschreef)'

3) voor het aanvullende *oltre* citeer ik de voorbeelden in extenso:

- (7=3) Cio 6.4 Oltre i coralli ci avevo alcuni oggetti d'oro
(8) Cio 134.30 dell'Italia, oltre Fondi e Roma, conoscevo appena le città principali 'van Italië kende ik behalve Fondi en Rome hooguit de belangrijkste steden'
(9) Cio 266.32 oltre le ossa c'era anche parecchia mondezza (sc. sul suolo) 'behalve de botten lag er ook heel wat vuilnis op de grond'

Uit dit materiaal trek ik de conclusie dat de eerste twee betekenissen onmiddellijk herkenbaar zijn vanuit de semantische inhoud van het geregeerde NP: de gevallen van 1) duiden allemaal plaatsen aan, die van 2) allemaal tijdsaanduidingen. Voor de derde betekenis zijn *oltre* NP en *oltre a* NP in vrije variatie, maar *oltre* NP is uitgesloten indien er een conflict tussen twee betekenissen denkbaar is, dat wil zeggen indien de NP een ruimtelijke interpretatie kan krijgen. Dit kan geverifieerd worden door voorbeelden te kiezen met een potentieel conflict:

Geval 1: de plaatselijke betekenis van NP:

- (10) c'era oltre il ponte una casetta bianca (zie de passage Cio 77.3, boven geciteerd onder voorbeeld 2)

De aanvullende betekenis, die semantisch gezien mogelijk is, wordt alleen geaccepteerd met *a+* NP: *c'era oltre al ponte una casetta bianca* 'er was behalve de brug een wit huisje'.

Geval 2: de aanvullende betekenis van *a + NP*, in het volgende voorbeeld:

- (11) SNR 61.30 una villa [...] con [...] inferriate che già c'erano da prima, oltre a quelle aggiunte 'een villa met hekwerken die er al eerder stonden, naast de nieuwe'

Als we *a* weglaten krijgen we meteen de ruimtelijke betekenis, vergelijk:

- (12) le inferriate c'erano già da prima, oltre le aggiunte 'de hekwerken stonden er al eerder, achter de nieuwe'

Bovendien zijn de aanvullende voorbeelden gemakkelijk te herkennen op grond van twee kontekstuele aanwijzingen: de onmogelijkheid van een ruimtelijke of temporele interpretatie van de zelfstandige naamwoorden (of de werkwoorden) en de aanwezigheid van *anche* 'ook'. In mijn corpus heb ik 9 voorbeelden, waaronder een gesubstantiveerde infinitief, die we vinden in:

- (13) Cio 61.21 In quella casa tutto era schifoso: oltre al dormire anche il mangiare 'in dat huis was alles walgelijk: behalve het slapen ook het eten'.

Zoals bij *davanti* 'voor' en *intorno* 'rondom' is de normale constructie met *a* + NP, maar in het geval van *oltre* kan *a* weggelaten worden, mits de interpretatie ondubbelzinnig blijft.

Rectie met *a* is ook mogelijk met werkwoorden in de infinitief, waarvan ik in het corpus de volgende vier voorbeelden heb gevonden:

- (14) Cio 206.9 Oltre a guardare dentro il pozzo, mi piaceva anche girare tra quelle rupi bianche 'behalve in de put te kijken vond ik het ook prettig om tussen die witte rotsen te lopen'
- (15) Cio 162.23 far la guerra, oltre ad ammazzare, vuol dire anche rubare 'oorlogvoeren betekent niet alleen doden, maar ook stelen'
- (16) Co 176.25 adesso, oltre a piovere, faceva anche freddo 'nu regende het niet alleen, maar het was ook nog koud'
- (17) FL 164.19 Oltre a piovere tirava un vento diaccio 'behalve dat het regende woei er ook een ijsskoude wind'

Met deze voorbeelden hebben we de syntactische mogelijkheden van *oltre* nog niet uitputtend beschreven. De eerste twee hebben het VP respectievelijk als onderwerp en lijdend voorwerp van het werkwoord uit de hoofdzin; in de andere twee hebben we fascinerende voorbeelden van onderschikking van het zerovalente werkwoord *piovere*, waarvan de syntactische interpretatie echter moeilijk is. Wat we in dit materiaal niet vinden is het equivalent van *oltre* van de volgende zin:

- (18) La bambina non solo piangeva, ma anche bestemmiava contro la mamma 'Niet alleen huilde het kind, maar het ging ook tierend te keer tegen haar moeder'

We weten dus niet of in het Italiaans een van de volgende constructies mogelijk is:

- (19) oltre a piangere/ oltre che piangere, la bambina [...]⁶

In het Nederlands is het trouwens niet eens mogelijk een impliciete bijzin met *piovere* te maken:

- (20) *Behalve te regenen waaide het

Constructies met *che* verschijnen wanneer om de een of andere reden het voorzetsel *a* uitgesloten is. Het duidelijkste geval hiervan is wanneer er een PP volgt, vanwege de onmogelijkheid om *a* met een ander voorzetsel te combineren. Voorbeeld:

---

⁶ Toen ik dit schreef bestond internet nog niet. Nu krijgen we meteen een positief antwoord als we "oltre a piangere" en "la bambina" intikken. Zo vond ik een duidelijk voorbeeld als "Se durante gli attacchi il bambino *oltre a piangere* piega le gambe" 'Als tijdens de aanvallen het kind behalve te huilen ook de benen vouwt' www.chirurgiatoracica.org/pedoiatra.htm, opgetekend op 18.06.2006. Ook een constructie met *che* komt voor, maar in minder teksten, die bovendien minder verzorgd zijn, bijvoorbeeld: 'e io *oltre che piangere* stavo x svenire' (spaces.msn.com/PersonalSpace.aspx, opgetekend op 18.06.2006; vertaling: 'niet alleen moest ik huilen, maar ik stond ook op punt om flauw te vallen'. NB *x* is een MSN-spelling voor *per*).

- (21) Cio 13.16 *Molta roba, oltre che nelle valigie ce le mettevamo addosso* 'Een heleboel spullen stopten we niet in de koffers, maar droegen we op ons lichaam'

Ook weglaten van *che* is hier onmogelijk, wat het idee dat *oltre* NP een afgeleide constructie is bevestigt.

Een tweede voorbeeld is het volgende, dat we kunnen vergelijken met een eerder genoemd voorbeeld dat ik hier herhaal:

- (22) Cio 162.23 *far la guerra vuol dire, oltre che ammazzare, anche rubare.*
(23=15) Cio 162.23 *far la guerra, oltre ad ammazzare, vuol dire anche rubare.*

Op het eerste gezicht lijken *che* en *ad* in vrije variatie te zijn. Maar het distinctieve element is de positie van het werkwoord *vuol dire*. Als het werkwoord zich tussen de beide leden van de aanvullende constructie bevindt verschijnt *a*, als deze beide leden naast elkaar staan (adjacent zijn) dan verschijnt *che*. Ik heb dezelfde distributie gevonden in een andere context, namelijk met *più di* tegenover *più che* 'meer dan' (zie De Boer 1985) en daarom lijkt het me dat we hier een structureel feit van het Italiaans te pakken hebben.

In het corpus had ik vijf gevallen van *oltre che* PP en een van *oltre che* Inf. Dan blijven er nog twee voorbeelden over, die allebei voorkomen in één enkele passage van *La Ciociara*:

- (24) Cio 302.30/31 *Soprattutto, però, avevo aspettato una cosa, la liberazione, che aveva la qualità di essere giusta oltre che bella, di riguardare anche gli altri oltre che me*
'Maar vooral had ik op één ding gewacht, de bevrijding, die de eigenschap had behalve mooi ook rechtvaardig te zijn, en behalve op mij ook op de anderen te slaan'

In het eerste voorbeeld staat *che* voor een adjectief, waar preposities uitgesloten zijn. Het is het type van:

- (25) *Franca è intelligente oltre che studiosa* 'Franca is niet alleen ijverig, maar ook slim'

Het tweede geval geeft waarschijnlijk een elliptische constructie: *oltre che me* staat voor *oltre che riguardare me*. Als deze uitleg klopt, dan is het voorbeeld analoog aan voorbeelden met comparatieve constructies na *meglio*, zoals: *meglio mille lire oggi che/ *di un milione domani* 'liever vandaag duizend lire dan morgen een miljoen'.

Overigens is deze hele casuïstiek met *che* niet beperkt tot het voorzetsel *oltre*; we vinden haar terug bij *invece* 'in plaats van' en misschien in alle gevallen waar een contrast uitgedrukt wordt.

Het laatste syntactische kader is de afwezigheid van een complement. Ik heb vier voorbeelden:

- (26) Cio 79.17 *senza insistere oltre* 'zonder verder aan te dringen'
(27) Ga 21.39 *per non peccare più oltre* 'om verder niet meer te zondigen'
(28) Ga 173.29 *di essere andata troppo oltre* 'dat ze te ver was gegaan'

- (29) FL 188.3 i due la raggiunsero e passarono oltre 'de twee haalden haar in en liepen (haar) voorbij'

Het laatste voorbeeld is ruimtelijk; het derde is een figuurlijk gebruik van het ruimtelijke type; de eerste twee zijn temporeel en kunnen geparafraseerd worden met *di più* 'meer, langer' (of, in het tweede voorbeeld, met 'opnieuw'). In voorbeeld (28) wordt *oltre* voorafgegaan door een bepalend woord (of specificier): *troppo*; in (27) daarentegen is *più* geen specificier van *oltre*, maar maakt het deel uit van de negatieve uitdrukking *non ... più* ('niet langer').

Oltre kan ook deel uitmaken van enkele samenstellingen, bijvoorbeeld het werkwoord *oltrepassare* 'voorbijgaan', het bijwoord '*inoltre* 'bovendien' en het werkwoord *inoltrare* 'voortschrijden'. Het eerste is een samenstelling, met de structuur $[P^{-1}V^{-1}]V^0$.⁷ Zoals de voorbeelden aantonen is de betekenis van *oltrepassare* NP ruimtelijk en gelijk aan die van *passare oltre* NP.

- (30) Cio 408.16 il corpo di Rosario sbarrava la strada, non tanto però che, rasentando il fossato, non si potesse oltrepassarlo 'het lichaam van Rosario versperde de weg, maar niet in die mate dat je, door vlak langs de sloot te lopen, er niet voorbij kon'
- (31) FL 182.32 Quando ebbe oltrepassato l'ultimo lampione 'toen hij voorbij de laatste straatlantaarn was'

Het bijwoord *inoltre*, dat qua vorm lijkt op *indietro* 'achteruit', *in giù* 'naar beneden, en dergelijke, bevat *oltre* in de aanvullende betekenis (het is synoniem met *oltracciò*, dat ik niet in mijn corpus gevonden heb).

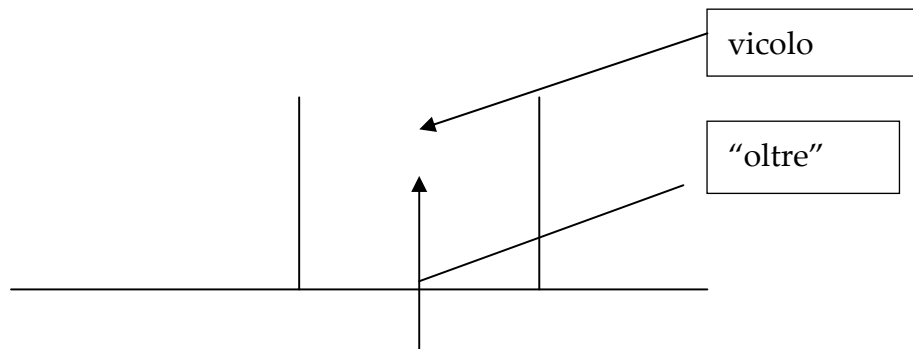
Het werkwoord *inoltrare* is net zo gevormd als *invecchiare*, en is dus van het type $[in + X]v$. Ik heb dit type in hoofdstuk 3 van *Woordstudies I* behandeld; alleen blijkt uit dit voorbeeld dat voor X ook P ingevuld kan worden. De semantiek is ietwat speciaal: we gaan uit van de ruimtelijke betekenis van *oltre*, maar zoals uit de voorbeelden blijkt is het obstakel dat overwonnen moet worden de begingrens van de plaats die in de gesubcategoriseerde PP wordt aangeduid:

- (32) FL 144.2 dopo essersi inoltrata nel vicolo 'voordat ze verder de steeg ingelopen was'
- (33) FL 181.10 Risalì la spiaggia inoltrandosi tra le dune; 'hij liep het strand weer op, verder tussen de duinen'
- (34) Cio 235.10 lasciammo la strada maestra e ci inoltrammo per un sentierucolo tra i giardini 'we gingen van de hoofdweg af en liepen verder langs een paadje tussen de tuinen'

Schematisch kunnen we dit door Figuur 4 weergeven:

---

⁷ Volgens deze notatie die afkomstig is van Selkirk 1982 geeft de exponent 0 het woordniveau aan, positieve exponenten betreffen hogere syntactische constructies (NP = N¹ of N², afhankelijk van de theorie die men aanhangt), terwijl de negatieve exponenten elementen onder het woordniveau (stammen en wortels) betreffen.

Figuur 4

Met andere woorden, terwijl in *andare oltre* het argument van *oltre* uit de kontekst afkomstig is, is dat in *inoltrarsi* geïncorporeerd in *OLTRE(INIZIO DEL SENTIERO)* (het argument is 'begin van het pad').

Ten slotte kunnen we het bestaan van een temporeel gebruik noteren in idiomatische uitdrukkingen van het type *X inoltrato*, waarin *X* een tijdseenheid aangeeft. In het corpus heb ik:

- (35) Cio 400.29 Era ormai mattina inoltrata 'het was nu al ver in de ochtend'
 (36) Cio 119.16 Dormire fino a mattino inoltrato 'een gat in de dag slapen'

maar we komen ook een idiomatische PP tegen als *a notte inoltrata* 'laat in de nacht'.

DEEL 4 HET VOORZETSEL *VERSO*

Morfologie

Het voorzetsel *verso* wordt meestal gerekend tot de enkelvoudige voorzetsels, ook al hoort het niet tot de basisgroep van de monosyllabische voorzetsels. Hoewel deze constatering ongetwijfeld strookt met het taalgevoel van de taalgebruikers, zijn er toch wel enkele mogelijkheden om het in verband te brengen met andere woorden, met name het substantief *verso* en het werkwoord *vertere*. Dit is dan een formele relatie, op grond van de werkwoordwortel *vert-*, maar ook semantisch, op grond van het idee van *richting*. Het substantief *verso* heeft niet alleen een betekenis in het domein van de poëzie, maar het is ook een synoniem van *modo* 'manier' en kent enkele gebruikssituaties waarin het synoniem is met *senso* en *direzione*, beide woorden in de betekenis 'richting'. In ons corpus vinden we één geval van deze laatste betekenis:

- (1) Cio 130. 3 Gli uomini vanno per un verso e la natura per l'altro 'de mensen gaan één kant op en de natuur een andere'

De verhouding tussen *per il verso di* en *verso* lijkt qua vorm op die tussen *per via di* en *via*: het gaat hier om de reductie van een voorzetselgroep $[P + NP]_{PP}$ tot een *P* die de vorm heeft van het substantief dat de kern van de oorspronkelijke voorzetselgroep was. Wat het werkwoord *vertere* betreft voldoet de vorm *verso* aan de formatieregels voor een onregelmatig voltooid deelwoord (vergelijk *perso* en *morso* van *perdere* en

mordere). Maar als deelwoord komt het niet meer voor in de huidige taal. Bovendien bestaat er geen enkele betekenis van *vertere* meer die de betekenis van *richting* behouden heeft.

Opmerking: Deze overwegingen kunnen overbodig lijken omdat ze voor de spreker van nu niet relevant zijn. Maar de morfologische motivatie is, met de syntaxis, een van de motieven waarom men dit voorzetsel buiten de lijst van 'echte' voorzetsels lijkt te houden. Aangezien de grammatica's deze motivatie meestal vanuit diachroon aspect bekijken, wil ik graag het maximum aan synchrone motivatie vaststellen, al was het maar als advocaat van de duivel.

Frequentie

Van de 116 voorkomens van de vorm *verso* in *La Ciociara*, behoren er vier tot het substantief. Dus blijven er 112 over voor *verso* als voorzetsel.

Syntaxis

De enig mogelijke constructie is:

(2) [*verso* NP]_{PP}

Een voorbeeld is:

(3) *mi diressi verso il mare* 'ik begaf me in de richting van de zee'

Zowel weglating van de NP als combinatie met een datiefclitic zijn onmogelijk.

(4) *vidi il mare e *mi diressi verso* 'ik zag de zee en ging (er)heen'

(5) **mi ci diressi verso* 'ik begaf me erheen'

Als de NP vertegenwoordigd wordt door een persoonlijk voornaamwoord wordt *di* ingevoegd. In het corpus vinden we acht voorbeelden. Het ziet er naar uit dat invoeging van *di* verplicht is. Voorbeeld:

(6) *Cio 286.21 Levò gli occhi verso di me* 'ze keek op naar mij'

Het lidwoord wordt alleen weggelaten in de uitdrukking *verso sera* 'tegen de avond' (*Cio 251.24*).⁸

---

⁸ Hier laat ik buiten beschouwing de voorbeelden met eigennamen en het type *verso mezzogiorno* 'tegen de middag', omdat in dat geval het lidwoord ook ontbreekt als er geen voorzetsel aan voorafgaat.

Betekenis

We kunnen de volgende gevallen onderscheiden:

1) concrete beweging	55x
2) richting zonder beweging	31x
3) uitgestrektheid	4x
4) abstracte richting	4x
5) benadering	1x
6) tijdsbepaling	17x
Totaal	112x

Concrete beweging

Als voorbeeld kunnen we nemen:

(7) Cio 147.10 Se ne andò verso la sua casetta 'Hij ging weg naar zijn huisje'

We kunnen deze betekenis van *verso* weergeven met de volgende figuur:

In (7) is A het referentiepunt (waar zich het onderwerp van de zin en de observator bevinden) en B de plaats die aangegeven wordt door de NP ingeleid door *verso*. Zin (5) duidt aan dat er een Pad gevestigd wordt tussen A en B en dat er een beweging heeft plaatsgevonden langs dit Pad zonder dat B noodzakelijkerwijs bereikt wordt. De informatie inzake de beweging is afkomstig van het werkwoord (*se ne andò*). Als kenmerkende elementen voor *verso* blijven dan over het idee dat er een pad gedefinieerd wordt (via de geregeerde NP) en het feit dat het doel niet bereikt wordt.

In het corpus hangt het voorzetsel eenmaal af van het adjectief *diretti* 'gericht' en eenmaal van de bijwoorduitdrukking *di corsa* 'in volle vaart', vergelijk Cio 262.34: *e giù di corsa... verso la valle* 'en in volle vaart omlaag ... naar het dal', waar *giù* een werkwoord als *scendere* 'afdalen' vervangt. De werkwoorden zijn *avviarsi* 'op weg gaan' (11x), *dirigersi* 'zich begeven' (6x), *scendere* 'afdalen' (5x), *andarsene* 'weggaan' (4x), *trascinare qualcuno/qualcosa* 'iemand/iets (voort)slepen' (4x), *avanzare* 'vooruitgaan' (3x), *seguire qualcuno* 'iemand volgen' (2x), *allontanarsi* 'zich verwijderen' (2x), *fuggire* 'vluchten' (2x), *correre* 'rennen' (2x), en één voorbeeld voor elk van de volgende werkwoorden: *prendere* '(mee)nemen', *spiccare il volo* 'opvliegen/opstijgen', *muoversi* 'zich bewegen', *tornarsene* 'terugkeren', *affrettarsi* 'zich haasten', *ritirarsi* 'zich terugtrekken', *venire (su)* 'omhoogkomen', *procedere* 'voortschrijden', *tirare qualcosa* 'iets (mee)trekken', *arrampicarsi* 'klimmen', *proseguire* 'verder gaan', *frullare* (gezegd van leeuweriken) 'opfladderen'.⁹

⁹ In de oorspronkelijke Italiaanse tekst van dit stuk stonden geen Nederlandse vertalingen; ik heb ze toegevoegd zonder de voorbeelden opnieuw te raadplegen; het zijn dus geen vertaalequivalenten, maar woordenboekequivalenten.

We zien dus dat het in veel gevallen zuivere bewegingswerkwoorden betreft, of werkwoorden van beweging in combinatie met een manier van bewegen (bijvoorbeeld *correre* 'rennen'), of met insluiting van het punt van vertrek (*allontanarsi* 'zich verwijderen' of *fuggire* 'vluchten'). In die gevallen geeft *verso* op zijn eentje de beweging weer.

Opvallend is echter de frequente combinatie met *dirigersi* 'zich begeven', een werkwoord met een verplicht complement, waarvan *verso* het voorkeursvoorzetsel is. In dit geval hebben we solidariteit tussen werkwoord en prepositie:

- (8) *dirigersi verso NP*
[+DIR] [+DIR]

Ik stel daarom voor DIREZIONE (RICHTING) als een axiomatisch kenmerk te beschouwen, waarvan de naam uiteraard formeel verbonden is met het prototypische werkwoord. We zien ook dat er synonymie bestaat tussen *verso* en de voorzetseluitdrukking *in direzione di*:¹⁰

- (9) *avanziamo verso il fronte* 'we marcheren voort richting het front'
(10) *avanziamo in direzione del fronte* 'we marcheren voort in de richting van het front'

Als de basisbetekenis van *verso* uitputtend gedefinieerd is door het kenmerk [+DIR], dan is het te voorzien dat de keuze tussen *verso* en *in direzione di* semantisch gezien vrij is. Uiteraard zijn er gevallen waar blokkering vanwege herhaling van de stam optreedt, waardoor bijvoorbeeld zin (10) niet erg gelukkig is:

- (11) ?*Ci dirigiamo in direzione del mare* 'we begeven ons in de richting van de zee'

Het semantische verband tussen het voorzetsel *verso*, het werkwoord *dirigersi* en het substantief *direzione* weerspiegelt het morfologische verband dat ik aarzelend heb proberen te leggen tussen het voorzetsel *verso* en de min of meer abstracte woorden *vertere* en *verso* (het substantief). De kwestie van de formele en semantische solidariteit is overal in het voorzetselsysteem terug te vinden. Zie bijvoorbeeld een zin als *avviarsi via la via Appia* 'op weg gaan via de via Appia', een voorbeeld dat niet gekozen is als een bijzonder fraaie Italiaanse uitdrukking, maar als een grensgeval van de dubbele solidariteit.

Richting zonder beweging

Twee voorbeelden van deze betekenis zijn:

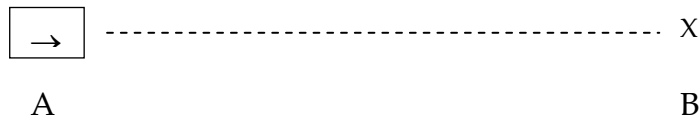
- (12) *Cio 73.30 guardai verso l'aia* 'ik keek naar de dorsvloer'

---

¹⁰ Deze voorzetseluitdrukking correspondeert met het Nederlandse *in de richting van*. Deze uitdrukking is in het huidige Nederlands vereenvoudigd tot *richting*, waarvan de eerste attestatie die ik gevonden heb afkomstig is uit Terlouws *Oorlogswinter* van 1973 (*richting Apeldoorn*). Dit is hetzelfde soort reductie die ik eerder genoemd heb voor *per il verso di* tot *verso*, alleen is in het Nederlandse geval het diachrone proces observeerbaar.

(13) Cio 296.13 egli si voltò verso la moglie 'hij keek om naar zijn vrouw'

Deze voorbeelden kunnen als in de volgende figuur weergegeven worden:

In deze voorbeelden is A altijd het punt van vertrek van een ideale beweging. Tussen A en B kunnen we opnieuw een Pad construeren, maar iedere beweging ontbreekt. De richting die door *verso* wordt uitgedrukt is een oriëntatie die inherent is aan het voorwerp dat positie A inneemt. De beide gegeven voorbeelden zijn echter niet helemaal gelijk. In (12) is het voorwerp dat positie A inneemt een menselijk lichaam: de oriëntatie is zodanig dat de ogen het uitgangspunt van de ideale beweging zijn, die uitgedrukt wordt door de blik. In (13) is het voorwerp dat positie A inneemt opnieuw een menselijk lichaam: dit verandert van oriëntatie zodanig dat zijn gezicht (de ogen en de mond) het uitgangspunt van de ideale beweging vormt. In (13) wordt dezelfde ideale beweging verondersteld als in (12), maar bovendien veronderstelt (13) ook nog een verandering van oriëntatie. De zin wordt daardoor equivalent aan zijn expliciete parafrase:

(14) egli voltò il suo viso in modo da guardare verso la moglie (oppure parlare alla moglie) 'hij draaide zijn gezicht op zo'n manier dat hij naar zijn vrouw keek (of tegen zijn vrouw sprak)'

In deze parafrase wordt *il suo viso* gehaald uit het reflexieve pronomen *si*, dat in de eerste plaats *il suo corpo* 'zijn lichaam', *la sua persona* 'zijn persoon' aanduidt, met de conventionele oriëntatie waarbij het gezicht zich aan de voorkant van het lichaam bevindt. Het is ook mogelijk deze oriëntatie expliciet te maken, zoals in zin (15) of een andere oriëntatie te kiezen, zoals in zin (16):

(15) Rosetta alzò gli occhi verso di me 'Rosetta keek naar mij op'

(16) con le spalle voltate verso di lei 'met zijn schouders naar haar toegekeerd'

Positie A kan ook ingenomen worden door een niet-menselijk voorwerp, zoals in:

(17) Cio 316.20 (i cannoni) erano puntati verso il cielo 'de kanonnen waren op de hemel gericht'

In het corpus zijn 31 voorbeelden van dit type. Hierbij hangt het voorzetsel *verso* af van de volgende werkwoorden:

- 14x voltarsi en 1x rivoltarsi 'zich (opnieuw) wenden'
- 7x guardare 'kijken'
- 3x alzare en 2x levare gli occhi 'opkijken'
- 1x alzare il pugno 'zijn vuist opheffen'
- 1x le spalle voltate 'zijn schouders gericht'
- 1x puntati 'gericht'

En ten slotte is er het voorbeeld:

(18) Cio 405.28 con l'impugnatura verso il mare 'met de handgreep naar de zee (gericht)'.

Uitgestrektheid (extensie)

Het corpus bevat de volgende voorbeelden:

- (19) Cio 233.9 una strada ... che andava verso i giardini di aranci 'een weg die naar de sinaasappeltuinen liep'
- (20) Cio 306.9 un'altra strada che si dirigeva verso il monte 'een andere weg, die in de richting van de berg liep'
- (21) Cio 225.4 come se la bocca gli continuasse verso il collo 'alsof zijn mond doorliep naar zijn hals'
- (22) (gli occhi) tirati in su agli angoli verso le tempie 'haar ogen die aan de zijkanten opgetrokken waren naar de slapen'.

Voorbeelden (19) en (20) laten niet een beweging langs een pad zien, maar het pad zelf. Het werkwoord is een bewegingswerkwoord, zodat de uitgestrektheid van het pad geconstrueerd wordt als een abstracte beweging langs het pad zelf. In (21) en (22) betreft het lijnen die respectievelijk gevormd worden door de mond en de ogen. Deze lijnen worden gezien als paden.

Deze voorbeelden vertegenwoordigen een figuurlijk gebruik van de combinatie *andare verso*, waarvan de onderdelen dezelfde onderlinge relatie onderhouden als bij de eerste betekenis.

Abstracte beweging

De vier voorbeelden die we hiervan in het corpus hebben vormen drie verschillende abstraheringen van de ideale beweging:

- (23) Cio 238.23 rivolse ... la sua attenzione verso Michele 'ze richtte haar aandacht op Michele'
- (24) Cio 333.23 (il) debito che abbiamo verso di voi 'de verplichtingen die we jegens jullie hebben'
- (25) Cio 111.7 un sentimento come di gratitudine verso qualcuno o qualcosa 'een gevoel van dankbaarheid jegens iemand of iets'
- (26) Cio 220.30 per antipatia verso la propria famiglia 'uit antipathie jegens zijn eigen familie'

Voorbeeld (23) is vergelijkbaar met de blik-voorbeelden: de aandacht is iets abstracter dan de blik, omdat ze niet beperkt blijft tot één enkel zintuig. In voorbeeld (24) hebben we een ideale beweging in de possessieve modus: *il debito* 'de schuld' is een potentiële beweging van goederen in de richting van de schuldeiser. In dit geval wordt het voorzetsel *verso* alleen met het substantief *debito* gecombineerd, niet met het verwante werkwoord. Vergelijk:

(27) deve molti soldi a lui/*verso di lui 'hij is veel geld verschuldigd aan hem/*richting hem'

Voorbeelden (25) en (26) betreffen gevoelens die gezien worden als abstracte bewegingen in de richting van een persoon of zaak. In die gevallen alterneert *verso* met *per*

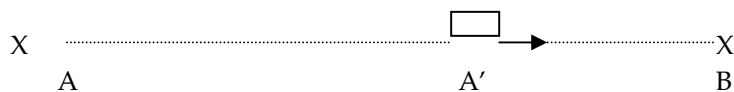
zonder dat de betekenis verandert. Dit laat zien dat op dit niveau van abstractie het kenmerk [$\pm$ bereiken van het doel] geneutraliseerd wordt.¹¹

Benadering

Het enige voorbeeld hiervan in ons corpus is:

- (28) Chi diceva a Nord di Napoli, dalle parti di Caserta; chi verso Cassino, chi ... a Itri.
'Sommigen zeiden ten noorden van Napels, in de buurt van Caserta; anderen de kant van Monte Cassino op; weer anderen bij Itri'.

De voorstelling van *verso* kan waarschijnlijk weergegeven worden door de volgende figuur :

In (28) valt het uitgangspunt van de abstracte beweging A' niet samen met het referentiepunt, maar is naar het eind van het pad verplaatst. Het gevolg is dat we een element van nabijheid toevoegen aan het idee van positie op pad AB . In ditzelfde voorbeeld geeft *dalle parti di* alleen nabijheid aan, en *a Nord di* alleen oriëntatie (al is dat dan langs een andere as dan AB).

Deze betekenis is duidelijk anders dan de andere, maar hij is wel belangrijk omdat hij direct verband houdt met de temporele betekenis.

Tijdsbepalingen

Een duidelijk voorbeeld van een tijdsbepaling is:

- (29) tornò un pomeriggio verso sera 'Op een middag, tegen de avond, kwam hij terug'

Het moment van terugkeren is een punt A' op de tijdslijn vlak bij punt B (*la sera*), dat het punt van aankomst is. Het punt van vertrek van het tijdspad is niet aangegeven, maar kan worden afgeleid uit de context; het is waarschijnlijk het moment waarop de voorafgaande handeling zich afspeelde. Het gebruik van *verso* geeft aan dat moment B nog niet bereikt is, maar dat het nog maar weinig scheelt. Terwijl de gevallen van concrete beweging als punt van aankomst B een persoon hebben of een voorwerp dat een locatie aanduidt, en de voorbeelden van abstracte beweging meestal een persoon, hebben we hier altijd een tijdsbepaling. In ons corpus betreft deze:

- 1) een dag: *il quindici di settembre* 'vijftien september'; *la fine di dicembre* 'eind december';
- 2) een dagdeel: *sera* 'avond' (2x), *l'imbrunire* 'de schemering';

---

¹¹ Twee latere noten in mijn manuscript: 1) als dat kenmerk tenminste in *per* aanwezig was; 2) Voor voorbeeld (26), zie ook *contro*.

3) een uur: *mezzogiorno* 'twaalf uur in de middag' (4x), *mezzanotte* 'twaalf uur 's nachts' (1x), *le due* 'twee uur', *le sette* 'zeven uur' (2x), *le undici* 'elf uur'.

In op een na alle tijdsbepalingen ontbreekt een regerend werkwoord: de tijdsbepalingen bepalen de hele zin, vergelijk:

(30) Cio 28.14: Verso le due ci buttammo sul letto 'Tegen twee uur wierpen we ons op het bed'

De enige uitzondering is het volgende voorbeeld:

(31) Cio 25.21: Eravamo ... verso il quindici di settembre 'Het was (lett.: we waren) tegen vijftien september'

In (30) is de tijdsbepaling onderdeel van de zin, in (31) is hij deel van de VP.

Contrastieve aspecten

Het Italiaanse voorzetsel *verso* correspondeert tamelijk goed met het Franse *vers* en het Spaanse *hacia*, en misschien met het Engelse *towards*.¹² Met het Nederlands is er geen exacte correspondentie. Veel voorbeelden van *verso* worden vertaald met *naar*, maar enerzijds is *naar* minder gespecialiseerd en komt het ook overeen met het Italiaanse *a* (het heeft waarschijnlijk niet de semantische component [-bereiken van het doel]), anderzijds zijn er enkele voorbeelden waar alleen 'in de richting van' mogelijk is (sommige gevallen van uitgestrektheid en de gevallen van benadering). *Naar* is absoluut uitgesloten voor de abstracte richting (waar we *jegens* hebben) en in de tijdsbepalingen (waar we *tegen* hebben).

Misschien moeten we een basisbetekenis aannemen die correspondeert met *verso/vers/hacia/towards*, maar die in het Nederlands niet gerealiseerd wordt. Daarentegen heeft *naar* (evenals het Engelse *to*) een basisbetekenis van alleen maar richting, die enerzijds overeenkomt met de directionele betekenissen van *a* en anderzijds de kern van de gebruikssituaties van *verso* omvat. Voor die laatste betekenis hebben we bovendien nog resten (*jegens/tegen*) van een prepositie die nu geen basisbetekenis meer heeft (vergelijk het Duitse *gegen* voor een betere benadering van zo'n basisbetekenis). Voorlopig zijn dit speculaties, want we hebben nog geen totaalbeeld van alle preposities.

Literatuur

Er is geen gespecialiseerde literatuur over *verso*. We vinden een korte aanduiding bij Giurescu 1979, die het indeelt bij de allatieven, met de toelichting dat 'viene esclusa la possibilità di un limite raggiunto, rimanendo indicate (sic!) soltanto la direzione del movimento'¹³ (Giurescu 1979: 20). Zij deelt alle preposities in volgens een drie-

---

¹² De voorbeelden van *hacia* die in Katerinov 1983 geciteerd worden komen over het algemeen goed overeen met *verso* en ook de uitzonderingen zijn gemakkelijk te verklaren. Er worden voorbeelden geciteerd van de voornaamste betekenissen.

¹³ 'de mogelijkheid van een bereikte grens uitgesloten wordt en alleen de richting van de beweging aangegeven blijft'.

deling tussen ruimtelijke, temporele en abstracte betekenis, waarvoor ik hier de volgende voorbeelden citeer:

- (32) L'aereo volava verso mezzogiorno 'het vliegtuig vloog naar het Zuiden' (mijn type 1)¹⁴
- (33) Verrò verso sera 'ik kom tegen de avond' (mijn type 6)
- (34) Sii rispettoso verso i tuoi genitori 'toon respect voor je ouders' (mijn type 4c)

Bij Parisi & Castelfranchi 1969 vinden we de volgende passage:

In "Verso X" i due punti sono uno in un luogo di riferimento, cioè un luogo già identificato indipendentemente, e l'altro nel luogo di X. Il luogo identificato da "Verso X" è la retta che unisce questi due punti. In aggiunta a ciò esiste però un componente di direzione, nel senso che il primo punto, quello del luogo di riferimento indipendentemente identificato, viene costruito *prima* del secondo punto, quello del luogo di X. Di conseguenza c'è un passaggio, una direzione, dal luogo di riferimento al luogo di X.

'In "Verso X" bevindt zich een van de beide punten in een plaats van referentie, dat wil zeggen een plaats die al eerder geïdentificeerd is, en het andere op de plaats van X. De plaats die geïdentificeerd wordt door "Verso X" is de rechte lijn die deze beide punten met elkaar verbindt. B is er echter een component van richting, in die zin dat het eerste punt, dat van de plaats van referentie die onafhankelijk geïdentificeerd is, *eerder* geconstrueerd wordt dan het tweede punt, dat van de plaats van X. Bijgevolg is er een overgang, een richting, van de plaats van referentie naar de plaats van X'

Deze manier van zien is in wezen juist, behalve dat ik de richting niet als een toegevoegde component zou willen beschouwen. Ik zou eerder Pad als een noodzakelijke component van Richting beschouwen. Ik bedoel hiermee dat een Pad al of niet een identificeerbare richting kan hebben, en dat er onder die identificeerbare richtingen ook die is die een rechte lijn volgt.

In hun artikel over de temporele locatieven maken Castelfranchi en Parisi 1969 geen melding van *verso*, maar ze kennen een betekenis van 'benadering' toe aan *per* (in *per le 4 sarò a casa* 'tegen vieren ben ik thuis').

In het woordenboek DFD vinden we nog een betekenis, die in ons corpus niet geattesteerd is, maar die we vinden in de voorbeeldzin:

- (35) Va verso la cinquantina 'hij loopt tegen de vijftig'

Hier hebben we de normale beweging (type 1), omgezet in de temporele modus. Het is daarom waarschijnlijk dat de overgangen van plaats naar tijd die we bij *verso* aantreffen zich beperken tot de regel [+LUOGO] → [+TEMPO] en dat alle verschillen samenhangen met de eendimensionaliteit van de tijdslijn.

---

¹⁴ De nummers van deze types verwijzen naar het overzicht op p. 141, onmiddellijk onder het kopje 'betekenis'.

Bibliografie

- Alinei, Mario. *Spogli elettronici dell'italiano letterario contemporaneo (=SEILC)*, deel 1, A. Moravia, La Ciociara. Bologna: Il Mulino, 1973.
- _____. *Spogli elettronici dell'italiano letterario contemporaneo (=SEILC)*, deel 2, I. Calvino, Il sentiero dei nidi di ragno. Bologna: Il Mulino, 1973.
- _____. *Spogli elettronici dell'italiano letterario contemporaneo (=SEILC)*, deel 3, C. Cassola, Ferrovia locale. Bologna: Il Mulino, 1973.
- Bennett, David C. *Spatial and Temporal Uses of English Prepositions. An Essay in Stratificational Semantics*. London: Longman, 1975.
- Boer, Minne G. de. 'La comparazione in italiano, confronto con il francese', in *Linguistique comparée et typologie des langues romanes*, Actes du XVIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romane, vol. II. Aix-en-Provence: Université de Provence, 1985: 423-436.
- Calvino, Italo. *Il sentiero dei nidi di ragno*. Torino: Einaudi, 1947.
- Cassola, Carlo. *Ferrovia locale*. Torino: Einaudi, 1968.
- Castelfranchi, Cristiano & Domenico Parisi. 'Analisi semantica dei locativi temporali', in *La sintassi*, Atti del III Convegno Internazionale di Studi. Roma: Bulzoni, 1969: 193-217.
- Chomsky, Noam. 'Remarks on Nominalization', in *Studies on Semantics in Generative Grammar*. The Hague/Paris: Mouton, 1972.
- Cusatelli, Giorgio (red.). *Dizionario Garzanti della lingua italiana*. Milano: Garzanti, 1965.
- De Felice, Emidio & Aldo Duro. *Dizionario della lingua e della civiltà italiana contemporanea*. Palermo: Palumbo, 1975.
- Giurescu, Anca. 'La localizzazione spazio-temporale nell'italiano contemporaneo' *Revue roumaine de linguistique* 24 (1979): 503.
- Jackendoff, Ray S. 'Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon' *Language* 51 (1975): 639-671.
- _____. *Semantics and Cognition*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1983.
- Katerinov, Katerin. *L'analisi contrastiva (italiano-spagnolo); 1. Le proposizioni: simmetrie (totali e relative) e dissimmetrie*. Perugia: Guerra, 1983.
- Leech, Geoffrey N. *Towards a Semantic Description of English*. London: Longman, 1969.
- Moravia, Alberto. *La Ciociara*. Milano: Bompiani, 1958.
- Parisi, Domenico & Cristiano Castelfranchi. 'Analisi semantica dei locativi spaziali', in *La sintassi*, Atti del III Convegno Internazionale di Studi. Roma: Bulzoni, 1969: 327-366.
- Selkirk, Elisabeth O. *The Syntax of Words*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1982.
- Tomasi di Lampedusa, Giuseppe. *Il gattopardo*. Milano: Feltrinelli, 1958.
- Zingarelli, Nicola. *Vocabolario della lingua italiana*, a cura di Miro Dogliotti, Luigi Rosiello & Paolo Valesio. Bologna: Zanichelli, 1970.